

Η ΕΝΤΑΞΗ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ (Ε.Κ.)
ΑΠΟ ΤΗ ΣΚΟΠΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΘΕΩΡΙΑΣ

Του Δρ. ΗΛΙΑ ΚΑΡΑΝΤΩΝΗ

Ἐπιμελητοῦ στὴν Α. Β. Σ. Θ.

1. Εἰσαγωγή

Πέρασαν σχεδὸν δύο χρόνια ἀπὸ τότε ποὺ στὴν ἑλληνικὴ κοινὴ γνώμη τέθηκε τὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας στὴν ΕΚ εἶναι συμφέρουσα λύση ἢ ὄχι. Οἱ θέσεις τῶν πολιτικῶν κομμάτων, τῆς κυβερνήσεως καὶ τῶν διαφόρων ὀργανώσεων καὶ προσωπικοτήτων πᾶνω στὸ θέμα εἶναι γνωστές. Δὲν ὑπάρχει λοιπὸν λόγος νὰ τις ἐπαναλάβουμε. Ἄξιζει μόνο νὰ σημειωθῆι, ὅτι μολονότι ἡ ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας σὰν πλῆρες μέλος στὴν ΕΚ εἶναι πλέον (κατόπιν τῶν ἀποφάσεων τῆς κυβερνήσεως) ζήτημα χρόνου, ὁ διάλογος καὶ ὁ ἀντίλογος ἀνάμεσα στοὺς ἐπικριτὲς καὶ ὑποστηρικτὲς τῆς ἐντάξεως συνεχίζεται καί, ὅπως φαίνεται, θὰ συνεχισθῆι καὶ στὸ μέλλον. Αὐτὸ εἶναι ἓνα ἐνθαρρυντικὸ στοιχεῖο. Διότι μόνο ἔτσι θὰ μπορέσουμε νὰ ἐντοπίσουμε τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἔνταξή μας στὴν ΕΚ, πρᾶγμα ποὺ εἶναι βασικὴ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἔγκαιρη καὶ σωστὴ ἀντιμετώπισή τους. Θέλουμε νὰ ἐλπίζουμε, ὅτι ἡ ἀνάλυση ποὺ ἀκολουθεῖ θὰ εἶναι ἓνα ἀκόμη βῆμα πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτή. Στόχος μας ὅμως ἐκτὸς ἀπ' αὐτὸ εἶναι νὰ δείξουμε καὶ νὰ ἀναλύσουμε τίς δυνατὲς ἐναλλακτικὲς λύσεις ποὺ θεωρητικὰ τουλάχιστον μποροῦσαν νὰ ἐπιλεγοῦν ἀντὶ τῆς ἐντάξεως. Τὸ θέμα δὲν εἶναι βέβαια ἐπίκαιρο, μιὰ καὶ ἡ ἔνταξη τῆς χώρας μας στὴν ΕΚ εἶναι ζήτημα χρόνου. Πιστεύουμε ὅμως ὅτι ἡ ἐνημέρωση τῆς κοινῆς γνώμης γιὰ τὸ πιθανὸ κόστος εὐκαιρίας (Opportunity Costs) τῆς ἐντάξεως εἶναι ἀναγκαῖα.

Σ' αὐτὴ τῇ μελέτῃ δὲν εἶναι φυσικὰ δυνατόν νὰ ἀσχοληθοῦμε μὲ ὅλα τὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ ἡ ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας στὴν ΕΚ. Ἡ προσοχή μας θὰ στραφῆ ἀποκλειστικὰ στὰ προβλήματα ποὺ δημιουργεῖ γιὰ τὴν χώρα μας ἡ τελωνειακὴ ἔνωση, ἡ ἐλεύθερη δηλαδὴ διακίνηση τῶν ἀγαθῶν στὴν κοινότητα. Ἡ οἰκονομικὴ καὶ νομισματικὴ ἔνωση — ἓνας ἀπὸ τοὺς σπουδαιότερους μελλοντικὸς στόχους τῆς ΕΚ — θὰ εἶναι ἀντικείμενο ἑνὸς ἄλλου ἄρθρου ποὺ, ὅπως ἐλπίζουμε, σύντομα θὰ δεῖ τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος.

Ἡ ἀνάλυση τοῦ θέματος θὰ γίνῃ μὲ βᾶση τὶς θεωρίες τῆς τελωνειακῆς ἐνωποιήσεως καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὰ τελευταῖα χρόνια ἀπὸ διάφορους περισσότερο ἢ λιγότερο γνωστούς οἰκονομολόγους. Στὴν ἐπιλογή αὐτῆς τῆς μεθόδου μᾶς ὀδήγησαν οἱ ἐξῆς λόγοι :

(α) Ἡ διαπίστωση κατ' ἀρχήν, ὅτι στὶς οἰκονομικὲς σχολὰς τῶν ἐλληνικῶν πανεπιστημίων διδάσκονται ἀνεπαρκῶς ἢ δὲν διδάσκονται καθόλου ἡ θεωρία τῆς τελωνειακῆς (καὶ οἰκονομικῆς) ἐνοποιήσεως καὶ ἡ θεωρία τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ πρώτη, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποκλείεται σχεδὸν παντελῶς ἓνα μεγάλο μέρος προσώπων ἀπὸ τὴν ἐνεργὸ συζήτηση, καὶ

(β) ἡ σκέψη, ὅτι μόνον μὲ ἓνα καθαρὸ καὶ ἐπαρκὲς θεωρητικὸ ὑπόβαθρο εἴμαστε σὲ θέση νὰ κατανοήσουμε τὰ διάφορα ἐπιχειρήματα ποὺ διατυπώθηκαν στὸ παρελθόν, νὰ τὰ κρίνουμε καὶ νὰ ἐκφέρουμε γνώμη.

2. Ἡ ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας στὴν ΕΚ ἀπὸ τὴ σκοπιὰ τῆς νεοκλασικῆς θεωρίας

Ἡ οἰκονομικὴ ἐπιστήμη δὲν εἶχε μέχρι τὸ 1950 μιὰ ἀξιόλογη θεωρία γιὰ τὸ φαινόμενο τῆς τελωνειακῆς ἐνώσεως. Ἡ ἐπιχειρηματολογία τῶν οἰκονομολόγων ἦταν ἀπλή καὶ εἶχε ὡς ἐξῆς : "Ἄν εἶναι σωστὴ ἡ ἄποψη τῆς νεοκλασικῆς θεωρίας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου, ὅτι τὸ ἐλεύθερο ἐμπόριο μεγιστοποιεῖ τὴν παραγωγή τῶν συναλλασσομένων χωρῶν στὸ σύνολό τους καὶ ἂν ληφθεῖ ὑπ' ὄψη, ὅτι ἡ μείωση ἢ ἡ ὀλοκληρωτικὴ κατάργηση τῶν δασμῶν στὶς χῶρες μέλη τῆς τελωνειακῆς ἐνώσεως σημαίνει πῶς ἐλεύθερο ἢ ἐντελῶς ἐλεύθερο ἐμπόριο, τότε πρέπει ἡ τελωνειακὴ ἔνωση νὰ συμβάλλει στὴν αὐξηση τῆς παραγωγῆς καὶ ἐπομένως στὴν ἄνοδο τῆς εὐημερίας στὶς χῶρες μέλη τῆς ἐνώσεως.

Τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ εἶναι πολὺ γενικὸ, γιατί δὲν μᾶς προσφέρει κριτήρια ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ κρίνουμε, ἂν αὐτὴ ἢ ἐκεῖνη ἡ συγκεκριμένη τελωνειακὴ ἔνωση ἐπιφέρει αὐτὸ ἢ ἐκεῖνο τὸ βαθμὸ εὐημερίας στὶς χῶρες μέλη τῆς ἐνώσεως στὸ σύνολό τους ἢ στὴν κάθε μία χωριστά. Ἐνα βῆμα στὴν κατεύθυνση αὐτὴ ἐγίνε μόλις τὸ 1950 ἀπὸ τὸν J. Viner μὲ τὸ ἔργο του «The Customs Union Issue».

Μία τελωνειακὴ ἔνωση ἔχει, σύμφωνα μὲ τὴ θεωρία του, δύο ἐπιδράσεις: τὴν δημιουργία ἐμπορίου (Trade Creation) καὶ τὴν ἐκτροπὴ ἐμπορίου (Trade Diversion).

Ἡ τελωνειακὴ ἔνωση δημιουργεῖ ἐμπόριο, ὅταν οἱ παραγωγοὶ στὶς χῶρες μὲ ὑψηλὸ κόστος παραγωγῆς παραχωροῦν (λόγῳ τῆς καταργήσεως τῶν προστατευτικῶν δασμῶν) τὴ θέση τους στοὺς παραγωγούς τῶν χωρῶν μὲ χαμηλότερο κόστος. Μὲ ἄλλα λόγια, ἡ φιλελευθεροποίηση τοῦ ἐμπορίου ἐπιφέρει τὴν ἀντικατάσταση τῶν παραδοσιακῶν (ἐγχωρίων) πηγῶν προσφορᾶς μὲ νέες (ἀλλοδαπές) πηγές προσφορᾶς. Ἡ εἰδίκευση τῶν χωρῶν μελῶν τῆς ἐνώσεως στὴν παραγωγή τῶν ἀγαθῶν, στὰ ὁποῖα ἔχουν συγκριτικὰ πλεονεκτήματα, ἐπιφέρει μιὰ μετακίνηση τῶν παραγωγικῶν δυνάμεων ἀπὸ τοὺς κλάδους μὲ μικρὴ παραγωγικότητα

στούς κλάδους με σχετικά μεγαλύτερη αποδοτικότητα. Αυτό δὲν σημαίνει τίποτε ἄλλο ἀπὸ μιὰ αὐξηση τῆς παραγωγῆς καὶ ἐπομένως τῆς εὐημερίας.

Ἡ τελωνειακὴ ἔνωση ἐκτρέπει ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ συμφέροντες ἐμπορικὲς συναλλαγές, ὅταν οἱ χώρες τῆς ἐνώσεως εἶναι ἀναγκασμένες (λόγω τοῦ ὑψηλοῦ κοινοῦ δασμολογίου γιὰ τὶς χώρες ἐκτὸς τῆς ἐνώσεως) νὰ προμηθεύονται ἀγαθὰ ἀπὸ τοὺς συνεταιίρους τους σὲ τιμὲς ὑψηλότερες ἀπ' ἐκεῖνες ποὺ πλήρωναν στὴν παγκόσμια ἀγορὰ πρὶν ἀπὸ τὴ δημιουργία τῆς ἐνώσεως.

Πότε συμφέρει σὲ μιὰ χώρα ἡ ἔνταξη σὲ μιὰ τελωνειακὴ ἔνωση; Ἀσφαλῶς μόνο, ὅταν ἡ ἀναμενόμενη αὐξηση τῆς εὐημερίας ἀπὸ τὴ δημιουργία ἐμπορίου εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴν μείωση τῆς εὐημερίας, ποὺ ὀφείλεται στὴν ἐκτροπὴ τοῦ ἐμπορίου.

Ἐπὶ τὴν ἀπάντησιν τῆς ἐρωτήσεως ταύτης, ὁ Viner δίνει καταφατικὴν ἀπάντησιν: ὅσο πλεονέκτημα εἶναι οἱ διαρθρώσεις παραγωγῆς στὶς ὑποψήφιους χώρας μέλη τῆς ἐνώσεως τόσο μεγαλύτερον τὸ βᾶρος τῆς δημιουργίας τοῦ ἐμπορίου ὅσο ἀντίθετα πλεονέκτημα ἢ συμπληρωματικὲς εἶναι οἱ διαρθρώσεις παραγωγῆς τους, τόσο σημαντικότερη εἶναι ἡ ἐκτροπὴ ἐμπορίου.

Μὲ βάση τὴ θεωρίαν καὶ τὰ κριτήρια τοῦ Viner καθὼς καὶ τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ἀνάμεσα εἰς τὰ ἀγαθὰ τῶν χωρῶν τῆς ΕΚ καὶ τῆς Ἑλλάδος ὑπάρχει (λόγω τῆς διαφορετικῆς τους ἀνάπτυξιακῆς στάθμης) μᾶλλον συμπληρωματικὴ παρὰ ὑποκαταστατικὴ σχέση, θὰ ἔπρεπε νὰ συμπεράνωμε, ὅτι ἡ ἐκτροπὴ ἐμπορίου γιὰ τὸ σύνολον τῶν χωρῶν μελῶν τῆς τελωνειακῆς ἐνώσεως θὰ εἶναι ἰσχυρότερη ἀπὸ τὴ δημιουργία ἐμπορίου.

Τὸ γεγονός βέβαιον, ὅτι ἡ τελωνειακὴ ἔνωση δὲν ὑπόσχηται αὐξηση τῆς εὐημερίας γιὰ τὸ σύνολον τῶν χωρῶν μελῶν, δὲν σημαίνει, ὅτι ἀποκλείεται νὰ ὑπάρξουν χώρες, ποὺ νὰ ἀποκομίζουσιν ὠφέλην καὶ μάλιστα σὲ βᾶρος τῶν ἄλλων συνεταιίρων. Τὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ Ἑλλάδα ἀνήκει ἢ ὄχι σ' αὐτὴν τὴν κατηγορίαν δὲν συζητήθηκε δυστυχῶς καθόλου μέχρι τώρα. Μοναδικὴ ἴσως ἐξαίρεσις ἀποτελεῖ ἡ μελέτη τοῦ καθηγητοῦ Σ.Γ. Τριάντη¹, τὴν ὁποία ὁμως ἐλάχιστον ἔλαβον ὑπ' ὄψιν τους οἱ διάφοροι ἀρθρογράφοι. Ἀντίθετα πρὸς τὸ ἐπίκεντρο τῆς συζητήσεως ἔμεινε ἀπὸ τὴν ἀρχὴν τὸ πρόβλημα τῆς δημιουργίας ἐμπορίου. Σχετικὰ μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀναγνωρίζεται γενικῶς, ὅτι ἡ κατάργησις τῶν δασμῶν ὀδηγεῖ σ' ἓνα ἔντονον ἀνταγωνισμόν ἀνάμεσα στοὺς Ἕλληνας καὶ στοὺς εὐρωπαίους παραγωγούς μὲ ἀποτέλεσμα ἀπὸ τὴν μιὰν πλευρὰν τὸ κλείσιμο τῶν ἐλληνικῶν ἐπιχειρήσεων σὲ σχετικὰ ὑψηλὸν κόστος παραγωγῆς καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην τὴν επέκτασιν ἐκεῖνων μὲ σχετικὰ χαμηλὸν κόστος παραγωγῆς. Ἡ διαφωνία μεταξὺ τῶν ὑποστηρικτῶν καὶ τῶν ἀντιπάλων τῆς ἐντάξεώς μας στὴν ΕΚ ἀρχίζει ἀπὸ τὴ στιγμὴν ποὺ τίθεται τὸ ἐρώτημα, ποιὲς ἀπ' αὐτὰς τὶς ἐπιδράσεις εἶναι ἐπικρατέστερες;

Οἱ πρῶτοι πιστεύουσιν, ἐπικαλούμενοι τὴν σχετικὴν εὐρωστίαν καὶ ἀνταγωνιστικότητα τῆς οἰκονομίας μας, ὅτι οἱ ὠφέλειαι εἶναι θετικαί, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι ἐπικαλούμενοι τὴν νηπιακὴν κατάστασιν τῆς οἰκονομίας μας, πιστεύουσιν τὸ ἀντίθετον. Ἐτσι πρὸς τὸ ἐπίκεντρο τῆς συζητήσεως βρέθηκε τὸ πρόβλημα τῆς ἀνταγωνιστικῆς

ικανότητας τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας ἢ πιὸ γενικὰ τὸ ἐρώτημα, ἂν ἡ Ἑλλάδα εἶναι ἀναπτυγμένη ἢ ὑπανάπτυκτη χώρα. Δὲν πρόκειται ἐδῶ ν' ἀσχοληθοῦμε ἐκτενῶς μὲ τὰ ἐπιχειρήματα ποὺ ἔφερε ἡ κάθε παράταξις. Ἐφ' ὅσον ὁμως τέθηκε τὸ θέμα πρέπει νὰ τονίσουμε, ὅτι ἡ ταξινομήσις τῆς Ἑλλάδας στὴν μία ἢ στὴν ἄλλη κατηγορία χωρῶν ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰ κριτήρια ποὺ κάθε φορὰ λαμβάνονται ὑπ' ὄψη. Ἄν ξεκινήσουμε ἀπὸ τὸ ὕψος τοῦ κατὰ κεφαλὴ εἰσοδήματος (ὅπως ὁ ΟΗΕ), τότε ἡ Ἑλλάδα δὲν ἀνήκει ἀσφαλῶς στὴν κατηγορία τῶν ὑπανακτύπων χωρῶν. Ἄν πάρουμε ὁμως συμπληρωματικὰ κριτήρια, ὅπως τὴν παραγωγικὴ διάρθρωσις, τὴν τεχνολογικὴ ἐξέλιξις καὶ γενικὰ τὴν κινητικότητα τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, τότε ἔχει ἡ Ἑλλάδα περισσότερες ὁμοιότητες μὲ τὶς ὑπανάπτυκτες παρά μὲ τὶς ἀναπτυγμένες οἰκονομίες.

Ἐπειδὴ τὰ τελευταῖα κριτήρια ἔχουν ἰδιαίτερη βαρύτητα, εἶναι σωστότερο νὰ συμφωνήσουμε μὲ τὸν ΟΟΣΑ καὶ νὰ συγκαταλέξουμε τὴν Ἑλλάδα στὴν κατηγορία τῶν ὑπαναπτύκτων. Ἡ διαπίστωσις αὐτὴ δίνει στοὺς ἀντιπάλους τῆς ἐντάξεως σοβαρὰ ἐπιχειρήματα. Ἔτσι μποροῦν εὐκόλα νὰ ἀποδείξουν, ὅτι οἱ προϋποθέσεις τῆς νεοκλασσικῆς θεωρίας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς τελωνειακῆς ἐνώσεως, στὴν ὁποία στηρίζουν οἱ ὑποστηρικτὲς τῆς ἐντάξεως τὰ ἐπιχειρήματά τους, δὲν ἀνταποκρίνονται στὴ σημερινὴ οἰκονομικὴ πραγματικότητα τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν. Ἀλλὰ ἂν αὐτὸ συμβαίνει τότε ἡ ἐφαρμογὴ τῆς παραδοσιακῆς θεωρίας μᾶς ὀδηγεῖ σὲ λανθασμένα συμπεράσματα καὶ ἐπομένως σὲ λανθασμένη οἰκονομικὴ πολιτικὴ. Θὰ ἔπρεπε λοιπόν, κατὰ τὴν ἄποψίν τους, ἡ παραδοσιακὴ θεωρία νὰ ἀντικατασταθεῖ ἢ τουλάχιστον νὰ συμπληρωθεῖ ἀπὸ πιὸ ρεαλιστικὲς θεωρίες. Πράγματι, ἡ ἐπιστημονικὴ ἔρευνα, ποὺ ἔγινε τὰ τελευταῖα χρόνια πρὸς τὴν κατεύθυνση αὐτὴ εἶχε θετικὰ ἀποτελέσματα.

3. Οἱ προϋποθέσεις τῆς νεοκλασσικῆς θεωρίας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου καὶ τῆς τελωνειακῆς ἐνοποιήσεως

Ἐπὶ τῆς ἡμετέρας ἀξιολογῆσις θεωρήματα ποὺ θέτουν τουλάχιστον ὑπὸ ἀμφισβήτησις τὴν μονοπωλιακὴν θέσιν, ποὺ κατεῖχε γιὰ ὀλόκληρες δεκαετίες ἡ παραδοσιακὴ θεωρία. Γιὰ τὴν παρουσίαση καὶ συζήτησις αὐτῶν τῶν θεωρημάτων θὰ ἀκολουθήσουμε τὴν ἐξῆς διαδικασίαν: σ' ἓνα πρῶτο βῆμα θὰ ἀναλύσουμε τὶς κυριώτερες προϋποθέσεις τῆς νεοκλασσικῆς θεωρίας τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμπορίου καὶ κατόπιν θὰ ἐρευνήσουμε τὰ συμπεράσματα ποὺ ἔπρεπε νὰ καταλήξει (καὶ μαζί τῆς ἡ θεωρίας τῆς τελωνειακῆς ἐνώσεως) ἂν ἀντικαθιστοῦσε τὶς ἀρχικὲς τῆς προϋποθέσεις μὲ ἄλλες πιὸ ρεαλιστικὲς.

Γιὰ ἀπλουστεύσις τῆς ἀναλύσεως θὰ ὑποθέσουμε δύο τύπους οἰκονομιῶν, τὶς ἀναπτυγμένες καὶ τὶς ὑπανάπτυκτες. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς εἶναι χωρὶς ἀμβολία προβληματικὸς. Πράγματι οἱ ὑπανάπτυκτες χώρες, στὶς ὁποῖες συγκαταλέγουμε καὶ τὴν Ἑλλάδα, δὲν ἀποτελοῦν ὁμοιογενὴ ὁμάδα. Ὅμως στὰ πλαίσια μιᾶς θεωρητικῆς καὶ βασικῆς μελέτης, ποὺ φιλοδοξεῖ νὰ δείξει μόνον τὴν κατεύθυνση τῶν ἐξελίξεων, εἶναι αὐτὴ ἡ γενίκευσις ὄχι μόνον ἐπιτρεπτὴ ἀλλὰ καὶ ἀναγκαία.

Οι κυριότερες προϋποθέσεις της παραδοσιακής θεωρίας (όπως αυτή αναπτύχθηκε από τον Ohlin² και αργότερα από τον Samuelson)³ μπορούν να συνοψισθούν ως εξής :

α) Οί παραγωγοί αγαθών σ' όλες τις χώρες είναι στον ίδιο βαθμό (απόλυτα) πληροφορημένοι για τις τιμές των αγαθών στις διάφορες ἐγχώριες ή διεθνείς αγορές, για τὸ «know how» καὶ τις μεθόδους παραγωγῆς πού υπάρχουν, εἴτε αὐτὲς ἐφαρμόζονται εἴτε ὄχι. Μὲ ἄλλα λόγια τὸ πληροφοριακὸ σύστημα εἶναι ἀπόλυτα ἀποκεντρωμένο (Complete Decentralized Information Structure).

β) Ἡ οἰκονομικὴ δύναμη εἶναι ἀπόλυτα ἀποκεντρωμένη, διότι ἐξ ὑποθέσεως ἰσχύει τὸ ὑπόδειγμα τοῦ ἀπόλυτου ἀνταγωνισμοῦ. Δὲν υπάρχουν δηλαδὴ μονοπώλια, ὀλιγοπώλια, κοντσέρν ἢ πολυεθνικὲς ἐπιχειρήσεις (Complete Decentralized Power Structure).

γ) Οἱ παραγωγοὶ ὄλων τῶν χωρῶν ἐπιδιώκουν τὴν ἐπίτευξη τοῦ ἴδιου στόχου : τὴν μεγιστοποίηση τοῦ κέρδους.

δ) Οἱ καταναλωτὲς ὄλων τῶν χωρῶν ἔχουν τις ἴδιες συνήθειες καταναλώσεως. (identical demand structures).

ε) Ὅλες οἱ χώρες παράγουν τὰ ἴδια ἀκριβῶς ἀγαθὰ (ὑπόδειγμα μὲ 2 χώρες καὶ μὲ 2 ἀγαθὰ). Οἱ παραγωγικὲς διαρθρώσεις εἶναι μὲ ἄλλα λόγια ἴδιες σὲ ὅλες τις χώρες (identical production structures).

στ) Οἱ συναρτήσεις (μέθοδοι) παραγωγῆς εἶναι σταθερᾶς ἀποδόσεως κλίμακος, ἴδιες σ' ὅλες τις χώρες (προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ὑπόθεση α), διαφορετικὲς ὅμως γιὰ διαφορετικὰ ἀγαθὰ.

ζ) Τὰ παραγόμενα ἀγαθὰ εἶναι ἀπόλυτα ὁμοιογενῆ. Σ' ἓνα προσεκτικὸ ἀναγνώστη θὰ δημιουργοῦσαν τὰ παραπάνω ἀξιώματα τὴν ἐξῆς ἀπορία : πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ὑπάρχει ἐξωτερικὸ ἐμπόριο ἀνάμεσα σὲ χώρες, πού ἔχουν σὲ κάθε σχέση τὴν ἴδια ἀκριβῶς διάρθρωση; Δὲν ἔπρεπε, γιὰ νὰ εἶναι δυνατὲς οἱ ἐμπορικὲς συναλλαγές, νὰ υπάρχουν στὶς διάφορες χώρες κάποιες διαφορές; Ἡ ἀπορία εἶναι πράγματι δικαιολογημένη. Γι' αὐτὸ ἄλλωστε καὶ ὁ Ohlin εἰσήγαγε στὸ ὑπόδειμά του μία, ἂν καὶ μοναδική, διαφορὰ στὴ διάρθρωση τῶν χωρῶν, ὅτι

η) οἱ χώρες εἶναι προικισμένες μὲ διαφορετικὲς ἀναλογίες συντελεστῶν παραγωγῆς (ὁ λόγος, π.χ. κεφαλαίου πρὸς ἐργασία τῆς μιᾶς χώρας εἶναι διαφορετικὸς ἀπὸ τὸν λόγο κεφαλαίου πρὸς ἐργασία τῆς ἄλλης) $(C/L)_A > (C/L)_B$ (ὅπου C = κεφάλαιον, L = ἐργασία, A καὶ B ὀνόματα τῶν δύο χωρῶν).

Ἡ τελευταία διαφορὰ ἔχει σὰν ἀποτέλεσμα διαφορετικὲς τιμές τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς στὴν κάθε χώρα, καὶ αὐτὲς προκαλοῦν μὲ τὴ σειρά τους διαφορὲς στὶς τιμές τῶν προϊόντων. Στὶς χώρες πού εἶναι προικισμένες μὲ σχετικὰ ἄφθονο κεφάλαιο (ἐργασία), τὸ κεφάλαιο εἶναι (ἐργασία) σχετικὰ φθηνότερο ἀπὸ τὴν ἐργασία (κεφάλαιο). Ἐπομένως οἱ χώρες, πού εἶναι προικισμένες μὲ σχετικὰ ἄφθονο κεφάλαιο ἔχουν συγκριτικὰ πλεονεκτήματα στὴν παραγωγή ἀγαθῶν ἐντάσεως κεφαλαίου, ἐνῶ ἀντίθετα οἱ χώρες, στὶς ὁποῖες ἡ ἐργασία βρίσκεται σὲ σχετικὴ ἀφθονία ἔχουν συγκριτικὰ πλεονεκτήματα στὴν παραγωγή ἀγαθῶν ἐντάσεως ἐργασίας. Στὴν περίπτωση ἐλευθέρου ἐμπορίου, εἴτε στὰ πλατιά

πλαίσια της παγκόσμιας οικονομίας, είτε στα στενότερα πλαίσια μιάς τε-
λωνειακής ένωσης, οι πρώτες εξάγουν (εισάγουν) αγαθά εντάσεως κεφαλαίου»
(έργασίας), οι δεύτερες εξάγουν (εισάγουν) αγαθά εντάσεως εργασίας (κεφαλαίου).

Γιά τη νεοκλασική θεωρία είναι έξ υποθέσεως δεδομένο, ότι ένας διεθνής
καταμερισμός εργασίας, που βασίζεται στα συγκριτικά πλεονεκτήματα της κάθε
οικονομίας επιφέρει αύξηση της εημερίας σ' όλες τις χώρες, ανάλογα φυσικά
με τους όρους εμπορίου, που διαμορφώνονται με το εμπόριο στις διεθνείς αγορές.
Με άλλα λόγια, από τον διεθνή καταμερισμό των έργων δέν πρόκειται νά ζημιω-
θει καμία οικονομία. Διότι μία ένδεχομένη χειροτέρευση των όρων εμπορίου μιάς
χώρας επιφέρει άμέσως μία άνακατανομή των συντελεστών παραγωγής από τους
τομείς δραστηριότητας, όπου οι όροι εμπορίου εξελίσσονται άρνητικά, στους
παραγωγικούς κλάδους, όπου οι όροι εμπορίου έχουν ευνοϊκή εξέλιξη. 'Ο μνη-
νισμός αγοράς λειτουργεί άμεμπτα!

4. 'Ο αντίλογος

Στην βασική αυτή υπόθεση της νεοκλασικής θεωρίας άσκήθηκε από οικο-
νομολόγους όπως τον Singer ⁴ Prebisch ⁵ και Myrdal ⁶ δριμύτατη κριτική.

Κατά την άποψη τους δέν είναι δυνατόν νά γίνει δεκτό, ότι οι ύπανάπτυκτες
χώρες έχουν τις ίδιες άκριβώς ικανότητες μετασχηματισμού (Capacity of Tran-
sformation) των οικονομικών τους δομών με τις βιομηχανικά και τεχνολογικά
ανάπτυγμένες χώρες. Για την στήριξη της άπόψεως αυτής θά αναφέρουμε τους
έξής λόγους :

α) Το πληροφοριακό σύστημα δέν είναι, όπως υποθέτει η νεοκλασική
θεωρία, άπόλυτα άποκεντρωμένο. Οι παραγωγοί των ύπαναπτύκτων χωρών άνε-
βαίνουν στη σκηνή της παγκόσμιας αγοράς προσφέροντας αγαθά, που ήδη πρό-
πολλού είσήγαγαν και πρόσφεραν οι άναπτυγμένες χώρες. Το προβάδισμα αυτό
των άναπτυγμένων χωρών έχει σαν συνέπεια νά έχουν οι παραγωγοί τους άσύγ-
κριτα μεγαλύτερη έμπειρία σε θέματα παραγωγής, οργανώσεως και διαθέσεως
των προϊόντων τους και έπομένως μεγαλύτερη άνταγωνιστικότητα και κινητικό-
τητα από τους παραγωγούς των ύπανάπτύκτων χωρών. Άλλά και στον τεχνολογικό
τομέα βρίσκονται οι παραγωγοί των άναπτυγμένων χωρών σε άσύγκριτα προνο-
μιακή θέση. Άπό τά 3,5 έκ. διπλώματα εύρεσιτεχνίας που ύπήρχαν τό 1974 στον
κόσμο (χωρίς άνατολικό μπλόκ), προέρχονταν από τις ύπανάπτυκτες χώρες μόνο
200.000 και άπ' αυτά μόνο τό 16% άνηκε σε έπιχειρήσεις των ύπαναπτύκτων χω-
ρών· τό υπόλοιπο 84% βρίσκονταν στα χέρια ξένων εταιριών, κυρίως των πολυ-
εθνικών έπιχειρήσεων ⁷. 'Η άνιση αυτή κατανομή των τεχνολογικών γνώσεων
και του «Know How» έχει σαν συνέπεια την σχεδόν άπόλυτη τεχνολογική εξάρ-
τηση των ύπαναπτύκτων χωρών από τις άνεπτυγμένες· ποιά τεχνολογία, ποιά
«Know how» και με ποιους όρους θά δοθεί στις ύπανάπτυκτες οικονομίες,
έξαρτάται από τά συμφέροντα των εταιριών και των πολυεθνικών έπιχειρήσεων
των άναπτυγμένων χωρών.

Ἡ πώληση τεχνολογίας καὶ «Know How» πού θά ἐπέτρεπε στοὺς παραγωγούς τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν νὰ αὐξήσουν σημαντικὰ τὴν ἀνταγωνιστικότητά τους εἶναι σπάνιο, ἂν ὄχι ἀπίθανο φαινόμενο. Ἐν αὐτῷ ὁ κανόνας παραβιάζεται κάπου κάπου, αὐτὸ συμβαίνει ἢ γιατί ἡ ξένη ἐταιρία ἀναλαμβάνει τὸν οὐσιαστικὸ ἔλεγχο τῆς ἐγχώριας ἐπιχειρήσεως ἢ γιατί τὴν ὑποχρεώνει νὰ μὴν ἐξάγει προϊόντα τουλάχιστον σὲ ὀρισμένες ἀγορές. Ἔτσι δὲν πρέπει νὰ μᾶς παραξενεύει ἡ διαπίστωση πολλῶν οἰκονομολόγων, ὅτι οἱ μέθοδοι παραγωγῆς στὶς ὑπανάπτυκτες χώρες εἶναι τόσο ἀπαρχαιομένες, ὥστε τὸ πλεονέκτημα τῶν φθηνῶν ἐργατικῶν χεριῶν νὰ συμψηφίζεται ἢ νὰ ὑπερσυμψηφίζεται ἀπὸ τὴ χαμηλὴ παραγωγικότητα (τὸ μεγάλο κόστος) τοῦ παγίου κεφαλαίου.

β) Ἡ οἰκονομικὴ δύναμη, ἐπίσης, δὲν εἶναι, ὅπως ἰσχυρίζεται ἡ παραδοσιακὴ θεωρία, ἀπόλυτα ἀποκεντρωμένη. Αὐτὸ τὸ συμπέρασμα προκύπτει κατ' ἀρχήν, ἀπὸ τὴν ἄνιση κατανομὴ τῶν γνώσεων γενικά, ὅπως σύντομα τὴν ἀναλύσαμε πρὸ πάντων καὶ γνώση σημαίνει δύναμη, ἢ ὁποῖα μὲ τὴ σειρά της, τουλάχιστον ὑπὸ ὀρισμένες συνθήκες, παράγει γνώση, αὐτὴ δύναμη καὶ κ.ο.κ. Ἐπίσης τὸ μέγεθος τῆς ἐπιχειρήσεως δὲν εἶναι γιὰ τὸν κάθε παραγωγὸ τὸ ἴδιο. Στὶς ἀναπτυγμένες χώρες, λόγῳ τοῦ μεγέθους τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς, ἔχουν οἱ ἐπιχειρήσεις μεγαλύτερες διαστάσεις ἀπ' ὅτι οἱ ἐπιχειρήσεις στὶς ὑπανάπτυκτες χώρες. Τὸ συγκριτικὸ μειονέκτημα τῶν ὑψηλῶν ἡμερομισθίων στὶς ἀναπτυγμένες χώρες εἶναι, ἐπομένως, δυνατόν νὰ συμψηφισθεῖ ἢ νὰ ὑπερσυμψηφισθεῖ ἀπὸ τὶς ἐσωτερικὲς οἰκονομίες. Ἡ ἄνιση ἐκκίνηση γίνεται ἀκόμη πρὸ φανερῆ, ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψη τὴν ὀλοένα αὐξανόμενη ὀριζόντια καὶ κάθετη συνένωση τῶν ἐπιχειρήσεων στὶς βιομηχανικὲς χώρες. Γιὰ τοὺς τεχνολογικὰ καὶ οἰκονομικὰ καθυστερημένους παραγωγούς τῶν ὑπανάπτκτων χωρῶν, εἶναι δύσκολο καὶ σ' ὀρισμένες περιπτώσεις ἀδύνατο νὰ ἀντέξουν χωρὶς τὴν προστασία τῶν δασμῶν ἢ χωρὶς τὴ βοήθεια τῶν κρατικῶν ἐπιχορηγήσεων. Ἐνα ἐντελῶς ἐλεύθερο ἐμπόριο θά εἶχε ὑπὸ τὶς συνθήκες αὐτὲς σὰν συνέπεια τὴν ἐξαφάνιση πολλῶν ἐπιχειρήσεων στὶς ὑπανάπτυκτες χώρες μὲ σοβαρὰ ἐπακόλουθα γιὰ τὴν ἀπασχόληση, τὴν οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη καὶ τὴν εὐημερία τους.

γ) Ἀλλὰ οὔτε καὶ ὁ συντελεστὴς παραγωγῆς ἄνθρωπος, ἔχει τὶς ἴδιες ἰκανότητες καὶ τὴν ἴδια κινητικότητα σ' ὅλες τὶς χώρες. Οἱ κοινωνικὲς, ψυχολογικὲς, πολιτιστικὲς καὶ οἰκονομικὲς συνθήκες, πού ἐπηρεάζουν τὴ νοοτροπία, συμπεριφορὰ καὶ τὴν ἰκανότητα προσαρμογῆς τῶν ἐπιχειρηματιῶν καὶ τῆς ἐργατικῆς δυνάμεως σὲ καινούργιες καταστάσεις, εἶναι στὶς ὑπανάπτυκτες οἰκονομίες πολὺ διαφορετικὲς ἀπὸ ἐκεῖνες πού ἐπικρατοῦν στὶς ἀναπτυγμένες. Ὅλα αὐτὰ συζητήθηκαν ἐκτενῶς τὰ τελευταῖα 20 χρόνια καὶ δὲν χρειάζεται νὰ ἀσχοληθοῦμε περισσότερο μὲ τὸ θέμα. Ἐν ὅμως, ἡ ἰκανότητα τῶν ὑπὸ ἀνάπτυξη χωρῶν νὰ μετασχηματίζονται τὶς οἰκονομικὲς τους δομὲς εἶναι σχετικὰ χαμηλὴ ἢ σχεδὸν μηδαμινή, τότε ἕνα ἐλεύθερο ἐμπόριο μὲ τὶς ἀναπτυγμένες χώρες (πού ὁπωσδήποτε ἔχουν μεγάλη ἰκανότητα προσαρμογῆς) θά προκαλέσει τὴ χειροτέρευση τῶν ὄρων ἐμπορίου γιὰ τὶς πρῶτες καὶ ἐπομένως μεταβίβαση εἰσοδήματος μὲ τὴ μορφή χαμηλῶν τιμῶν στὶς δευτέρες. Γιὰ τὸ φαινόμενο αὐτὸ ὑπάρχει στὴ βιβλιογραφία ἢ κατάλληλη ἔκφραση : «Immiserizing Growth»⁸, πού στὰ ἑλληνικὰ

θα μπορούσε να αποδοθεί σαν «μεγάλωμα της άθλιότητας». Στην ιστορία υπάρχουν πολλά παραδείγματα για το φαινόμενο αυτό. Έδω θα αναφέρουμε μόνο την Ίνδια του 19 αιώνας. Την εποχή εκείνη είχε αναπτύξει η Ίνδια μία αξιόλογη ύφαντουργική βιοτεχνία. Το ελεύθερο εμπόριο όμως που ακολούθησε αναγκαστικά (ή Ίνδια ήταν άποικία της Άγγλιας), είχε σαν συνέπεια την εισαγωγή των σχετικά φθηνότερων ειδών ένδυμασις από την αγγλική μητρόπολη (λόγω της βιομηχανικής επαναστάσεως που τότε συντελούνταν) και τη σταδιακή εξαφάνιση της ινδικής ύφαντουργίας⁹.

Αυτό δεν θα αποτελούσε πρόβλημα, αν οι συντελεστές της παραγωγής που απελευθερώνονταν από την ύφαντουργική βιοτεχνία εύρισκαν απασχόληση ένα άλλο κλάδο πιο παραγωγικό. Στην Ίνδια όμως της εποχής εκείνης δεν συνάβει κάτι τέτοιο, γιατί η κινητικότητα των παραγωγικών της δυνάμεων ήταν πολύ μικρή. Οι συντελεστές παραγωγής ή παρέμειναν υποαπασχολημένοι στην ύφαντουργία (κρυφή ανεργία) ή κινήθηκαν και πάλι προς τον παραδοσιακό, πρωτογενή κλάδο. Η ευκαιρία για την Ίνδια, με την ύφαντουργική της βιοτεχνία να θέσει σε κίνηση ένα μακροχρόνιο μηχανισμό μετασχηματισμού και αναπτύξεως της οικονομίας, χάθηκε μόλις εμφανίσθηκε.

δ) Η νεοκλασική θεωρία του εξωτερικού εμπορίου παραβλέπει, επίσης, έντελως δυναμικές όψεις του ανταγωνισμού. Όπως και η παραδοσιακή θεωρία των τιμών έτσι κι αυτή προϋποθέτει τέλειες αγορές, αγορές δηλ. στις οποίες τα προσφερόμενα αγαθά είναι τελείως όμοιογενή. Ότι αυτό ελάχιστα ανταποκρίνεται προς την πραγματικότητα, έδειξε ο J. Schumpeter ήδη το 1912. Αυτό που μετράει, σύμφωνα με τον J. Schumpeter δεν είναι τόσο ο ανταγωνισμός των τιμών, όσο ο ανταγωνισμός των τεχνολογικά και ποιοτικά νέων αγαθών με τα τεχνολογικά και ποιοτικά παλαιότερα. Με τις λέξεις του Schumpeter, η τελευταία «... μορφή ανταγωνισμού είναι τόσο πιο αποτελεσματική από την άλλη (τον ανταγωνισμό τιμών, ό. σ.), όπως είναι ο βομβαρδισμός σε σύγκριση με τη διάρρηξη μιάς θύρας...»¹⁰.

Οι σκέψεις του Schumpeter μεταφερόμενες στο αντικείμενο που μās ενδιαφέρει, μπορούν να αποδοθούν ως εξής: "Αν μία χώρα εφεύρει και παρουσιάσει ένα νέο προϊόν, που μέχρι τώρα δεν υπήρχε στην παγκόσμια αγορά, τότε μπορεί εύκολα να το διαθέσει στις διεθνείς αγορές, διότι το εν λόγω προϊόν ζητείται μὲν σ' όλες τις χώρες, προσφέρεται όμως μόνο από μία χώρα (μονοπώλιο). Έπειδή οι πρωτοπόρες επιχειρήσεις δεν έχουν κανένα συμφέρον να ανακοινώσουν την εφεύρεση και το «Know-How» τους σε άλλες επιχειρήσεις (έγχώριες ή άλλοδαπές), είναι φανερό, ότι γρήγορα είναι σε θέση να κατακτήσουν ένα μεγάλο μέρος της παγκόσμιας αγοράς εκδιώκοντας παλαιότερα και ποιοτικά κατώτερα προϊόντα. Η διάρκεια της μονοπωλιακής κυριαρχίας τους εξαρτάται από τον τρόπο και την ταχύτητα αντιδράσεως των παραγωγών στις υπόλοιπες χώρες. Κατ' αρχή πρέπει να διαπιστώσουμε, ότι λόγους αντιδράσεως έχουν μόνο εκείνες οι οικονομίες, που πλήττονται άμεσα από τον ανταγωνισμό των τεχνολογικά νέων προϊόντων με άλλα λόγια οι οικονομίες που παράγουν όμοια αλλά ποιοτικά κατώτερα

προϊόντα. Έτσι στην εφεύρεση και παρουσίαση στην αγορά ενός νέου βιομηχανικού προϊόντος (π.χ. από τις Η.Π.Α.) πρέπει να αντιδράσουν οι βιομηχανικές χώρες, που παράγουν υποκατάστατα προϊόντα, όχι όμως και οι υπανάπτυκτες, που παράγουν κυρίως πρωτογενή προϊόντα. Οι παραγωγοί στις χώρες που πλήττονται άμεσα από τον ανταγωνισμό των τεχνολογικά και ποιοτικά νέων προϊόντων, έχουν στη διάθεσή τους δύο τρόπους αντιδράσεως. Πρώτο, να παράγουν τα ίδια ακριβώς προϊόντα, αγοράζοντας το απαραίτητο «Know-How» και την άδεια παραγωγής από τις πρωτοπόρες επιχειρήσεις — μία έκδοχή άπιθανη, γιατί οι τελευταίες ενδιαφέρονται για τη διατήρηση της μονοπωλιακής τους θέσεως. Δεύτερο, και αυτό είναι πιθανότερο, να προσπαθήσουν, εντείνοντας την έρευνα, να εφεύρουν και να παρουσιάσουν την αγορά αγαθά της ίδιας ή ακόμη ανώτερης ποιοτικής στάθμης (Στρατηγική της ενεργού απομιμήσεως των προϊόντων). Αυτή τη δυνατότητα έχουν, όμως, μόνο οι αναπτυγμένες χώρες, γιατί μόνο αυτές διαθέτουν υψηλή τεχνολογική στάθμη, κατάλληλο επιστημονικό και άλλο ανθρώπινο δυναμικό, εξωτερικές οικονομίες, κατάλληλες υποδομές κ.λ.π. Οι τεχνολογικά και οικονομικά υπανάπτυκτες χώρες είναι αναγκασμένες να περιορισθούν στο ρόλο του καταναλωτή (εισαγωγή). Μόνο όταν το προϊόν και οι μέθοδοι παραγωγής έχουν ωριμάσει (τυποποιηθεί) σε τέτοιο βαθμό, ώστε να μη χρειάζονται πια καμία (ή τουλάχιστον ριζική) τεχνολογική αλλαγή, είναι σε θέση να άρχισουν με την παραγωγή του προϊόντος (στρατηγική της παθητικής απομιμήσεως του προϊόντος). Στην περίπτωση αυτή θα μπορούσε να έχει το θεωρημα του Ohlin κάποια εφαρμογή, γιατί το προϊόν είναι πλέον όμοιογενές και οι μέθοδοι παραγωγής παραμένουν αμετάβλητες και ίδιες για όλες τις χώρες. (Βλ. προϋποθέσεις στ και ζ). Αποφασιστικό ρόλο παίζουν, κυρίως, οι άμοιβες των συντελεστών παραγωγής (βλ. προϋπόθεση η). Στην παραγωγή ώριμων (τυποποιημένων) και εντάσεως εργασίας προϊόντων (που αποτελούν όμως, ένα σχετικά μικρό ποσοστό των διεθνώς εμπορευόμενων αγαθών) πρέπει να έχουν οι υπανάπτυκτες χώρες συγκριτικά πλεονεκτήματα — στα βαθμό βέβαια, που η χαμηλή άμοιβή της εργασίας δεν υπερσυμψηφίζεται από τη χαμηλή παραγωγικότητα και τη σχεδόν απόλυτη συγκέντρωση των γνώσεων και της οικονομικής δυνάμεως στις αναπτυγμένες οικονομίες. Μια ελεύθερη διακίνηση των προϊόντων αυτών μεταξύ αναπτυγμένων και υπαναπτύκτων χωρών, είτε στα πλατιά πλαίσια της παγκόσμιας αγοράς είτε στα στενότερα μιας τελωνειακής ενώσεως, πρέπει να έχει ευνοϊκά αποτελέσματα για τις τελευταίες, στα όρια, βέβαια, που αναφέραμε.

Έδώ πρέπει να αναφέρουμε ένα ακόμη περιορισμό: την εξέλιξη της ζήτησεως. Διάφορες εμπειρικές έρευνες πάνω στον κύκλο ζωής των προϊόντων¹¹. (Product Cycle) κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι ο ρυθμός αύξησεως της ζήτησεως εξαρτάται από τη φάση ζωής, που διέρχεται το προϊόν. Στην πρώτη φάση ζωής (πρωτοπαρουσίαση του προϊόντος στην αγορά), η ζήτηση παρουσιάζει ένα συνεχώς αυξανόμενο ρυθμό. Στη δεύτερη φάση ζωής (φάση της ενεργού απομιμήσεως του προϊόντος), η ζήτηση αυξάνεται στην αρχή με αυξανόμενο και αργότερα με φθίνοντα ρυθμό. Στο τρίτο στάδιο ζωής (στάδιο ωριμάνσεως του προϊόντος) ο

αθμός αύξήσεως τής ζήτησεως γίνεται ακόμη μικρότερος και πρὸς τὸ τέλος ζωῆς τοῦ προϊόντος ἀρνητικός (τὸ προϊόν παραχωρεῖ τὴ θέση του σὲ ποιοτικά και τεχνολογικά νέα ὑποκατάστατα, πὸν προέρχονται κατὰ κανόνα ἀπὸ τὶς ἀναπτυγμένες οἰκονομίες).

Ἡ ἄνιση κατανομή τῶν τεχνολογικῶν γνώσεων και ἡ διαφορετικὴ ἰκανότητα προσαρμογῆς τῆς κάθε οἰκονομίας σὲ νέες καταστάσεις ἔχει λοιπὸν σὰν συνέπεια, οἱ μὲν ἀναπτυγμένες χῶρες νὰ παράγουν κυρίως ἀγαθά, γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ ζήτηση στὴν παγκόσμια ἀγορὰ αὐξάνεται μὲ ὑψηλὸ ρυθμὸ, οἱ δὲ ὑπανάπτυκτες χῶρες νὰ ἀποκτοῦν συγκριτικὰ πλεονεκτήματα στὴν παραγωγή προϊόντων, γιὰ τὰ ὁποῖα ἡ ζήτηση στὴν παγκόσμια ἀγορὰ ἢ αὐξάνεται μὲ ἄργὸ ρυθμὸ ἢ εἶναι τελειῶς στάσιμη. Ἄπ' αὐτῆ τῆ μορφῆ καταμερισμοῦ ἐργασίας προκύπτει, ὅτι στὰ πλαίσια ἑνὸς ἐλεύθερου ἐμπορίου ἡ αὐξηση στὸ κατὰ κεφαλὴ εἰσόδημα θὰ εἶναι στὶς ἀναπτυγμένες χῶρες μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι στὶς ὑπανάπτυκτες. Ἡ προσπάθεια τῶν τελευταίων ν' αὐξήσουν τὸ ἔθνικὸ τους εἰσόδημα μὲ μία πολιτικὴ αὐξήσεως τῆς προσφορᾶς ὠρίμων βιομηχανικῶν προϊόντων, θὰ εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα νὰ χειροτερέψουν οἱ ὅροι ἐμπορίου γιὰ τὰ προϊόντα αὐτά. (Ἡ προσφορὰ εἶναι μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ ζήτηση). Παρὰ τὴ χειροτέρευση αὐτῆ τῶν ὄρων ἐμπορίου εἶναι βέβαια βραχυπρόθεσμα δυνατὴ μία αὐξηση τοῦ εἰσοδήματος γιὰ ὀρισμένες χῶρες (καλύτερευση τῶν Income Terms of Trade), μεσοπρόθεσμα και μακροπρόθεσμα ὁμως αὐτὸ εἶναι γιὰ τὸ σύνολο τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν ἀδύνατο, γιὰτὶ λόγω τῆς ἀνελαστικότητος τῆς ζήτησεως σὲ σχέση μὲ τὶς τιμὲς τὸ ποσοστὸ αὐξήσεως τῶν ἐξαγομμένων ποσοτήτων θὰ εἶναι μηδαμινὸ σὲ σχέση μὲ τὸ ποσοστὸ χειροτέρευσεως τῶν ὄρων ἐμπορίου.

Τὸ «μεγάλωμα τῆς ἐξαθλιώσεως» στὶς ὑπανάπτυκτες χῶρες λόγω χειροτέρευσεως τῶν ὄρων ἐμπορίου γιὰ τὰ πρωτογενῆ προϊόντα τους, πὸν τόσο συζητήθηκε στὰ τέλη τῆς δεκαετίας τοῦ '50 και στὶς ἀρχὲς τοῦ '60, συμπληρώνεται ἢ ἀντικαθιστᾶται ἀπὸ τὸ «μεγάλωμα τῆς ἐξαθλιώσεως» λόγω χειροτέρευσεως τῶν ὄρων ἐμπορίου γιὰ τὶς ἐξαγωγὲς τῶν βιομηχανικῶν τους προϊόντων, μὲ τὰ ὁποῖα ἄρχισαν (στὰ πλαίσια μιᾶς στρατηγικῆς ὑποκαταστάσεως τῶν εἰσαγωγῶν) τὴν ἐκβιομηχανισί τους. Γιὰ τὴν ἀποτροπὴ αὐτοῦ τοῦ κινδύνου εἶναι ἀναγκαῖα μία στρατηγικὴ, πὸν βραχυπρόθεσμα και μεσοπρόθεσμα ἀποβλέπει στὸ συντονισμὸ τῶν παραγωγικῶν και ἐξαγωγικῶν δραστηριοτήτων τῶν ὑπανάπτκτων χωρῶν και μακροπρόθεσμα στὴν ἀνάπτυξη (μεμονωμένα ἢ σὲ συνεργασία) μιᾶς δικῆς τους τεχνολογίας.

ε) Οὔτε ἡ προϋπόθεση τέλος τῆς νεοκλασικῆς θεωρίας, ὅτι ἡ ζήτηση ἔχει τὴν ἴδια διάρθρωση σ' ὅλες τὶς χῶρες ἀνταποκρίνεται στὴν πραγματικότητα. Μιὰ σειρά ἀπὸ παράγοντες, ὅπως διαφορὲς στὶς κλιματικὲς συνθήκες, στὸν πολιτισμὸ, στὴ θρησκεία και κυρίως στὸ κατὰ κεφαλὴ εἰσόδημα, ἀποδεικνύει εὐκολα ὅτι οἱ συνήθειες καταναλώσεως δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἴδιες. Ἄν ἐξετάσουμε π.χ. τὶς διαφορὲς στὸ κατὰ κεφαλὴ εἰσόδημα μποροῦμε νὰ κάνουμε τὶς ἐξῆς διαπιστώσεις : Στὶς χῶρες μὲ σχετικὰ χαμηλὸ κατὰ κεφαλὴ εἰσόδημα ἀγοράζουν οἱ καταναλωτὲς κυρίως βασικὰ εἶδη διατροφῆς, ἀπλᾶ εἶδη ἐνδυμασίας και γενικὰ ἀγαθὰ πρώτης ἀνάγκης. Ἀντίθετα στὶς χῶρες μὲ ὑψηλὸ κατὰ κεφαλὴ εἰσόδημα

τὰ ἀγαθὰ πρώτης ἀνάγκης ἀπορροφῶν ἓνα σχετικὰ μικρὸ μέρος τοῦ εἰσοδήματος τοῦ καταναλωτῆ· τὸ μεγαλύτερο μέρος δαπανᾶται γιὰ τὴν προμήθεια διαρκῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν καὶ ἄλλων εἰδῶν πολυτελείας. Ἀλλὰ ἐκτὸς ἀπὸ αὐτῆ τῆ διαφορὰ ὑπάρχει καὶ μία ποιοτικὴ : Τὰ προϊόντα ποὺ προτιμοῦν οἱ καταναλωτὲς στὶς χῶρες μὲ ὑψηλὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο εἶναι ποιοτικὰ πολὺ ἀνώτερα ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ καταναλώνουν τὰ νοικοκυριά στὶς ὑπανάπτυκτες χῶρες· καὶ ἀκόμη μὲ τὴν ἄνοδο τοῦ βιοτικοῦ καὶ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου φαίνεται νὰ ἐπηρεάζουν οἱ ποιοτικὲς διαφορὲς τῶν προϊόντων περισσότερο τὴν ἐκλογή τοῦ καταναλωτῆ ἀπ' ὅ,τι οἱ διαφορὲς στὶς τιμές. Αὐτὴ τὴν τάση ἐκμεταλεύονται μὲ τὴ σειρά τους οἱ ἐπιχειρήσεις μὲ τὴν ἐπιφανειακὴ διαφοροποίηση τῶν προϊόντων τους καὶ τὴν ἔντονη καὶ παραπλανητικὴ διαφήμιση (Imperfect Competition).

Διαφορετικὴ σύνθεση τῆς συζητήσεως ἀπὸ χώρα σὲ χώρα παρατηρεῖται, ἐπίσης, καὶ στὸ χῶρο τῶν ἐπενδυτικῶν ἀγαθῶν. Στὶς οἰκονομίες μὲ σχετικὰ ὑψηλὲς ἐργατικὲς ἀμοιβὲς ἔχουν συμφέρον οἱ ἐπιχειρήσεις νὰ ὑποκαταστήσουν τὴν ἐργασία μὲ τὸ φθηνότερο σχετικὰ κεφάλαιο. Ἡ τεχνολογία παραγωγῆς ποὺ ζητεῖται ἀπὸ τὶς ἐπιχειρήσεις εἶναι ἐντάσεως κεφαλαίου. Οἱ χῶρες, ἀντίθετα, μὲ χαμηλὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο καὶ χαμηλὲς ἐργατικὲς ἀμοιβὲς ἔχουν συμφέρον νὰ ὑποκαταστήσουν τὸ σχετικὰ ἀκριβὸ κεφάλαιο μὲ τὴ σχετικὰ φθηνότερη ἐργατικὴ δύναμη. Οἱ μέθοδοι παραγωγῆς ποὺ ζητοῦνται εἶναι ἐντάσεως ἐργασίας. Ἄν ξεκινήσουμε λοιπὸν ἀπὸ μία ὑποθετικὴ κατάσταση, στὴν ὁποία οἱ διάφορες οἰκονομίες δὲν διατηροῦν ἐμπορικὲς σχέσεις μεταξύ τους (κλειστὲς οἰκονομίες), τότε πρέπει νὰ συμπεράνουμε : Ὅσο μεγαλύτερη (μικρότερη) ἢ διαφορὰ στὸ ὕψος τοῦ κατὰ κεφαλὴ εἰσοδήματος τῶν χωρῶν, τόσο πιὸ ἀνόμοιες (ὁμοιες) εἶναι οἱ διαρθρώσεις ζητήσεως καὶ παραγωγῆς στὶς χῶρες αὐτές. Καὶ ἀπ' αὐτὴ τὴ διαπίστωση πρέπει, λογικά, νὰ συμπεράνουμε ἀκόμη : ὅσο πιὸ ὁμοιες (ἀνόμοιες) εἶναι οἱ διαρθρώσεις ζητήσεως τῶν χωρῶν τόσο περισσότερα (λιγότερα) τὰ ἀγαθὰ, ποὺ θὰ μπορούσαν νὰ ἀνταλλαχθοῦν μεταξύ τῶν χωρῶν στὴν περίπτωσι ἐνὸς ἐλευθέρου ἐμπορίου. (Θεώρημα τοῦ St. B. Linder)¹².

Γιὰ τὴν καλύτερη κατανόηση αὐτῆς τῆς βασικῆς θέσεως θὰ ἐξετάσουμε πιὸ ἀναλυτικὰ τρεῖς περιπτώσεις :

5. Ἐναλλακτικὲς δυνατότητες τελωνειακῆς ἐνώσεως

5. 1. Τελωνειακὴ ἐνωση μεταξύ ἀναπτυγμένων χωρῶν.

Λόγω τῶν μικρῶν διαφορῶν στὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο θὰ εἶναι οἱ προτιμήσεις τῶν καταναλωτῶν καὶ τῶν ἐπενδυτῶν στὶς χῶρες αὐτὲς σχεδὸν ἴδιες. Ὅλα τὰ προϊόντα ποὺ παράγονται καὶ ζητοῦνται στὴ μία χώρα εἶναι ὅμοια μὲ τὰ προϊόντα ποὺ παράγονται καὶ ζητοῦνται στὴν ἄλλη. Ἐπομένως, θεωρητικὰ τοῦλάχιστον

χιστον, μπορεί τὸ κάθε ἀγαθὸ μιᾶς χώρας νὰ ἐξαχθεῖ στὶς ἄλλες χώρες καὶ ταυτόχρονα νὰ εἰσαχθεῖ ἀπὸ τὶς ἄλλες. Τὸ δυνητικὸ ἐμπόριο εἶναι δηλαδὴ πάρα πολὺ μεγάλο.

Αὐτὸ ποὺ ἐνδιαφέρει ὁμως δὲν εἶναι τόσο τὸ δυνητικὸ ὅσο τὸ πραγματικὸ ἐμπόριο. Ἐπὶ ποιοὺς παράγοντες, ἐξαρτᾶται ὁμως, τὸ πραγματικὸ ἐμπόριο; Ἡ μὲ ἄλλα λόγια: Ποιοὶ παράγοντες προσδιορίζουν τὸ ὕψος καὶ τὴ διάρθρωση τῶν ἐξαγωγῶν (εἰσαγωγῶν) τῶν χωρῶν μελῶν τῆς τελωνειακῆς ἐνώσεως; Ἡ ἀπάντηση στὸ ἐρώτημα αὐτὸ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὶς ιδιότητες τοῦ κάθε προϊόντος. Γιὰ ἀπλούστευση τῆς ἀναλύσεως θὰ ταξινομήσουμε τὰ προϊόντα σὲ δύο κατηγορίες.

Κατηγορία πρώτη: τὰ προϊόντα εἶναι ἐντελῶς ὁμοιογενῆ.

Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὸ ὕψος καὶ ἡ διάρθρωση τῶν ἐξαγωγῶν (εἰσαγωγῶν) τῆς κάθε χώρας ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ διάρθρωση τῶν συγκριτικῶν τῆς πλεονεκτημάτων (μειονεκτημάτων) καὶ αὐτὴ μὲ τὴ σειρά τῆς ἀπὸ τὶς σχετικὲς τιμὲς τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, τὴν τεχνολογικὴ πρόοδο ποὺ εἶναι ἐνσωματωμένη στὰ κεφαλαιουχικὰ ἀγαθὰ, τὴν ὀργάνωση παραγωγῆς καὶ τὸ μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων καὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς. Ἐπειδὴ οἱ χώρες μέλη ἔχουν τὸ ἴδιο περίπου τεχνολογικὸ ἐπίπεδο καὶ τὴν ἴδια περίπου ἰκανότητα προσαρμογῆς σὲ νέες καταστάσεις δὲν πρόκειται ἡ ἀνακατανομὴ τῶν συντελεστῶν παραγωγῆς, ποὺ θὰ προκληθεῖ ἀπὸ τὸ ἐλεύθερο ἐμπόριο, νὰ δημιουργήσει ἰδιαίτερα προβλήματα σὲ κάποια χώρα μέλος. Ὅλες οἱ χώρες μέλη θὰ ἀποκομίσουν ὠφέλη, ἢν καὶ σὲ διαφορετικὸ βαθμὸ ἢ κάθε μία.

Κατηγορία δεύτερη: τὰ προϊόντα εἶναι ποιοτικὰ διαφοροποιημένα.

Μὲ τὴν ἄνοδο τοῦ βιοτικῆ καὶ μορφωτικῆ ἐπιπέδου οἱ τιμὲς ἐπηρεάζουν ὅλο καὶ λιγώτερο τὴν ἐπιλογή τοῦ καταναλωτῆ ἀπ' ὅτι οἱ ποιοτικὲς διαφορὲς τῶν προϊόντων. Τὴν τάση αὐτὴ κάνουν ἀκόμη πιὸ ἐντονη, κοινωνικοὶ παράγοντες (π.χ. μόδα, ἐπίδειξη) τοὺς ὁποίους μὲ τὴ σειρά τῆς ἢ διαφήμιση προβάλλει ἀκόμη περισσότερο. Αὐτὴ ἡ καταναλωτικὴ συμπεριφορὰ ἔχει σὰν συνέπεια νὰ προτιμῶν συχνὰ οἱ καταναλωτὲς μιᾶς χώρας τὰ ξένα ἀπὸ τὰ ἐγχώρια προϊόντα, εἴτε γιατί ἡ ποιότητά τους εἶναι πράγματι ἀνώτερη, εἴτε γιατί πιστεύουν πὼς εἶναι ἀνώτερη (λόγω τῆς ἐξυπνῆς διαφημίσεως, τοῦ γνωστοῦ ὀνόματος τῆς φέρμας κλπ.). Ἐπειδὴ αὐτὴ ἡ συμπεριφορὰ εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ ὅλες τὶς ἀναπτυγμένες χώρες, πρέπει νὰ ἀναμένεται, ὅτι οἱ ἐξαγωγὲς καὶ οἱ εἰσαγωγὲς τους ἔχουν τὴν ἴδια διάρθρωση· μὲ ἄλλα λόγια, πρέπει τὰ ἀγαθὰ ποὺ ἐξάγονται νὰ εἶναι ὅμοια μὲ τὰ ἀγαθὰ ποὺ εἰσάγονται (π.χ. ἐξαγωγή τυροῦ καὶ ὑποδημάτων ὀρισμένων ποιοτικῶν τύπων καὶ εἰσαγωγή τῶν ἴδιων ἀγαθῶν σὲ ἄλλους τύπους).

Αὐτὴ ἡ μορφή ἐμπορίου, ποὺ θὰ μπορούσαμε νὰ ἀποδώσουμε μὲ τὸν ὄρο «ἐνδοκλαδικὸ» ἢ «ἐνδοβιομηχανικὸ ἐμπόριο» («Intraindustry Trade»), ἀποτελεῖ

για την παραδοσιακή θεωρία κάτι τὸ ἐντελῶς καινούργιο. Γιατί αὐτὴ ἀσχολήθηκε, ὅπως εἶναι γνωστό, μόνο μὲ τὸ «διακλαδικό» ἢ «διαβιομηχανικό ἐμπόριο» («Interindustry Trade»). Στὴν περίπτωση αὐτὴ τὰ προϊόντα ποὺ ἐξάγει μία χώρα εἶναι ἐντελῶς διαφορετικά ἀπὸ ἐκεῖνα ποὺ εἰσάγει (π.χ. ἐξαγωγή πρώτων ὑλῶν καὶ εἰσαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων ἢ ἐξαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων ἐντάσεως κεφαλαίου καὶ εἰσαγωγή βιομηχανικῶν προϊόντων ἐντάσεως ἐργασίας).

Ποιά μορφή ἐμπορίου εἶναι στὶς ἀναπτυγμένες χώρες ἐπικρατέστερη; Ἐν ἰσχύει ὅτι ὅση τὸ ὑψηλὸ βιοτικὸ ἐπίπεδο αὐτῶν τῶν χωρῶν καθὼς ἐπίσης καὶ τὴ σχετικὰ καλὴ ἐνημέρωση τῶν οἰκονομικῶν προσώπων (ταξίδια στὸ ἐξωτερικό, ἐπίσκεψη διεθνῶν ἐκθέσεων, διαφήμιση καὶ γενικὰ τὰ μέσα ἐνημερώσεως ποὺ ἔχουν στὴ διάθεσή τους), πρέπει νὰ συμπεράνουμε, ὅτι ἡ ἀνταλλαγὴ ποιοτικῶς διαφοροποιημένων ἀγαθῶν (ἐνδοκλαδικὸ ἐμπόριο) ἔχει μεγαλύτερο βάρος ἀπὸ τὴν ἀνταλλαγὴ ἐντελῶς ὁμοιογενῶν προϊόντων (διακλαδικὸ ἐμπόριο).

Τὸ συμπέρασμά μας αὐτὸ ἐπαληθεύεται καὶ ἀπὸ ἐμπειρικές ἐρευνες. Ἔτσι π.χ. ὁ Η. Hesse¹³, ποὺ ἐρευνήσε τὴ διάρθρωση τῶν ἐξαγωγῶν καὶ εἰσαγωγῶν χωρῶν τῆς ΕΚ, διαπίστωσε ὅχι μόνο ὅτι τὸ ἐνδοκλαδικὸ ἐμπόριο εἶναι πιὸ σημαντικὸ ἀπὸ τὸ διακλαδικό, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἡ σημασία του φαίνεται νὰ γίνεται μὲ τὴν πάροδο τοῦ χρόνου μεγαλύτερη.

5. 2. Τελωνειακὴ ἔνωση μεταξύ ἀναπτυγμένων καὶ ὑπαναπτύκτων χωρῶν.

Πιὸ πάνω ἀφήσαμε νὰ ἐννοηθεῖ, ὅτι ἀναγκαία προϋπόθεση γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ μία χώρα ἐξαγωγές, εἶναι ἡ ὑπαρξὴ ζητήσεως στὶς ὑπόλοιπες χώρες. Ἐάν τὰ προϊόντα ποὺ παράγει μία οἰκονομία δὲν ζητοῦνται στὶς ὑπόλοιπες χώρες, τότε εἶναι αὐτονόητο, ὅτι δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει ἐμπόριο ἀνάμεσά τους. Ἡ ἔκταση μὲ ἄλλα λόγια τοῦ δυνητικοῦ ἐμπορίου ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πλάτος τοῦ φάσματος τῶν κοινῶν προτιμήσεων τῶν διαφόρων οἰκονομιῶν, ποὺ μὲ τὴ σειρά του προσδιορίζεται κυρίως ἀπὸ τὶς διαφορὲς στὸ βιοτικὸ καὶ τεχνολογικὸ ἐπίπεδο τῶν χωρῶν. Ἐπειδὴ οἱ τελευταῖες μεταξύ τῶν ἀναπτυγμένων καὶ ὑπαναπτύκτων οἰκονομιῶν εἶναι ἀρκετὰ μεγάλες πρέπει νὰ ἀναμένεται, ὅτι μία τελωνειακὴ ἔνωση μεταξύ τους δὲν θὰ δημιουργήσῃ ἀξιόλογο δυνητικὸ ἐμπόριο.

Τί θὰ συμβεῖ ὅμως μὲ τὸ πραγματικὸ ἐμπόριο; ποιά θὰ εἶναι ἡ διάρθρωση του; καὶ ποιά ὀμάδα χωρῶν θὰ ἀποκομίσει ὀφέλειες ἢ ἐνδεχομένως ζημιές; Στὴν περίπτωσι τῶν τεχνολογικῶν νέων ἢ ποιοτικῶς διαφοροποιημένων (βιομηχανικῶν) προϊόντων (ποὺ ὅπως ἀναφέραμε παρουσιάζουν σχετικὰ μεγαλύτερο ρυθμὸ αὐξήσεως τῆς ζητήσεως) οἱ ἐξαγωγές θὰ προέρχονται σχεδὸν ἀποκλειστικὰ ἀπὸ τὶς ἀναπτυγμένες χώρες. Ἐξαίρεση ἀποτελοῦν ἐκεῖνες μόνο οἱ ὑπαναπτύκτες χώρες, ποὺ εἶχαν στὸ παρελθὸν τὴ σοφὴ ἔμπνευση νὰ ἀκολουθήσουν στὸν τεχνολογικὸ τομέα μία πολιτικὴ, ποὺ ἀπέβλεπε στὴν προσαρμογὴ τῶν ἀγαθῶν (ποὺ πρωτοεμφανίζονται στὶς ἀγορὲς τῶν ἀναπτυγμένων χωρῶν) στὶς δικιές τους συνθήκες καταναλώσεως καὶ στὶς δικιές τους τεχνολογικὲς ἀνάγκες (ἐνεργὸς ἀπομίμηση τῆς τεχνολογίας). Ἐντίθετα, στὸ χῶρο τῶν ὀρίμων καὶ τυποποιημένων βιομη-

χανικῶν προϊόντων φαίνεται νά ἔχουν οἱ ὑπανάπτυκτες χῶρες περισσότερες δυνατότητες ἐξαγωγῆς. Πρῶτο, ἡ παραγωγή αὐτῶν τῶν προϊόντων δέν προϋποθέτει οὔτε ἰδιαίτερη τεχνολογική ἔρευνα, οὔτε ἰδιαίτερες ἐξωτερικές οἰκονομίες. Δ ε ὕ τ ε ρ ο, ἡ διάθεσή τους στίς ἐγχώριες καί ξένες ἀγορές δέν προϋποθέτει τόσο δαπανηρές διαφημιστικές προσπάθειες, ὅπως ἡ διάθεση τῶν ποιοτικά διαφοροποιημένων προϊόντων, Τ ρ ί τ ο, τὸ κόστος παραγωγῆς ἐξαρτᾶται σ' ἓνα μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ τίς ἐργατικές ἀμοιβές πού στίς ὑπανάπτυκτες χῶρες εἶναι σχετικὰ χαμηλές σέ σύγκριση μὲ τίς ἀναπτυγμένες χῶρες. Τέλος, στὰ πλαίσια τῆς ἀνάπτυξιακῆς τους στρατηγικῆς (πού ὡς γνωστὸ ἀποβλέπει πρῶτα στὴν ὑποκατάσταση τῶν εἰσαγωγῶν) ἔχουν ἀποκτήσει κάποια πείρα στὴν παραγωγή ὀρίμων προϊόντων.

Δυστυχῶς οἱ εὐνοϊκοὶ αὐτοὶ παράγοντες δέν εἶναι πολλές φορές ἱκανοὶ νά ἀντισταθμίσουν τοὺς εὐνοϊκοὺς γιὰ τίς ἀναπτυγμένες οἰκονομίες παράγοντες, ὅπως π.χ. τὸ μέγεθος τῶν ἐπιχειρήσεων καί τῆς ἐσωτερικῆς ἀγορᾶς, πείρα στὴν παραγωγή καί πώληση τῶν προϊόντων, ὀριζόντια καί κάθετη συνένωση τῶν ἐπιχειρήσεων καί ἐξωτερικές οἰκονομίες. Μία τελωνειακὴ ἔνωση μεταξύ τῶν ἀναπτυγμένων καί ὑπαναπτύκτων χωρῶν θά ἔχει, ἐπομένως, καί θετικά καί ἀρνητικά ἀποτελέσματα γιὰ τίς τελευταῖες. Τὰ θετικά ἀποτελέσματα θά προκύψουν ἀπὸ τὸ γεγονός, ὅτι οἱ βιομηχανικές ἐπιχειρήσεις, πού ξεπέρασαν ἤδη τὸ νηπιακὸ στάδιο καί ἐπομένως εἶναι σέ θέση νά ἐπιζήσουν, θά αὐξήσουν τίς πωλήσεις καί τὴν παραγωγικότητά τους. Τὰ ἀρνητικά ἀποτελέσματα θά προέλθουν κατ' ἀρχὴν ἀπὸ τὸ κλεισιμο τῶν ἐπιχειρήσεων, πού δέν ξεπέρασαν τὸ νηπιακὸ τους στάδιο· θά προέλθουν, ἐπίσης, καί ἀπὸ τὴν ἀδυναμία τῶν ὑπανάπτυκτων χωρῶν νά ἀναπτύξουν στὰ πλαίσια τοῦ ἐλεύθερου ἐμπορίου τίς βιομηχανίες ἐκεῖνες, πού ἀποτελοῦν τὴ βασικὴ προϋπόθεση γιὰ μιὰ σταθερὴ καί ἀνοδικὴ τεχνολογικὴ καί οἰκονομικὴ ἀνάπτυξη (π.χ. μεσαία καί βαρεῖα βιομηχανία, βιομηχανία κεφαλαίου καὶ ἀγαθῶν κ.λ.π.). Καί μόνο (ἢ κυρίως) τὸ τελευταῖο μειονέκτημα εἶναι ἀρκετὸ γιὰ νά ὑπερσυμψηφίσει τὰ πιθανὰ θετικά ἀποτελέσματα.

Γιὰ τὴ διερεύνηση τῶν ἐμπορικῶν ἀνταλλαγῶν στὸν πρωτογενῆ τομέα, πού ἔχει γιὰ τίς ὑπανάπτυκτες οἰκονομίες ἰδιαίτερη σημασία, εἶναι ἀπαραίτητο νά διαχωρίσουμε τὰ προϊόντα σέ συμπληρωματικά καί ὑποκατάστατα.

Στὰ πρῶτα συγκαταλέγουμε ὅλα τὰ πρωτογενῆ προϊόντα, πού (π.χ. λόγω κλιματικῶν καί γεωλογικῶν συνθηκῶν) παράγονται μόνο σέ ὀρισμένες χῶρες. Στὴν περίπτωσιν αὐτῶν τῶν προϊόντων δέν ἔχει ἡ τελωνειακὴ ἔνωση ἰδιαίτερη σημασία γιὰ τίς ὑπανάπτυκτες χῶρες. Πρῶτο, γιὰ τὰ περισσότερα ἀπ' αὐτὰ ἐπετεύχθηκε στὰ πλαίσια τοῦ Gatt ἡδὴ ἓνα καθεστῶς σχεδὸν ἐλεύθερου ἐμπορίου καί δεῦτερο, γιὰ τὴν κατάργηση τῶν δασμῶν καί ἄλλων φόρων (λόγῳ τῆς χαμηλῆς ἐλαστικότητος τῆς ζήτησεως σέ σχέση μὲ τίς τιμές) δέν θά ἐπέφερε γιὰ τίς ὑπανάπτυκτες χῶρες σημαντικὴ αὐξηση τῶν ἐξαγωγῶν τους.

Τὰ ὑποκατάστατα προϊόντα, πού ἀποτελοῦν τὸν κύριον ὄγκον τῶν ἐξαγωγῶν τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν (περίπου $\frac{3}{4}$ τῶν συνολικῶν ἐξαγωγῶν πρωτογενῶν προϊόντων), παράγονται σ' ὅλες τίς χῶρες. Ὑπάρχει δηλ. μεταξύ τους μιὰ ἀνταγωνιστικὴ σχέση. Τὸ ὕψος καί ἡ διάρθρωση τῶν ἐξαγωγῶν τῆς κάθε χώρας εἶναι

έπομένως συνάρτηση τής ανταγωνιστικής τής ικανότητας. Σύμφωνα με την παραδοσιακή θεωρία του εξωτερικού έμπορίου πρέπει οί υπανάπτυκτες χώρες να βρίσκονται σε άσύγκριτα ευνοϊκότερη θέση άπ' ό,τι οί άναπτυγμένες. "Όμως ή στατιστική δέν άποδεικνύει κάτι τέτοιο. Στα τελευταία 25 χρόνια τó ποσοστό τών έξαγωγών τών υπαναπτύκτων χωρών στό σύνολο τών έξαγωγών πρωτογενών προϊόντων όλου τού κόσμου γίνεται συνεχώς μικρότερο. Αντίθετα, τó ποσοστό τών έξαγωγών τών άναπτυγμένων χωρών αύξάνει συνεχώς. Για τήν εξέλιξη αύτή μπορούν να δοθούν οί εξής εξηγήσεις. Π ρ ω τ ο, οί άναπτυγμένες χώρες είναι σε θέση με τήν καλύτερη εφαρμογή τής τεχνικής και οργανωτικής προόδου να υπερσυμψηφίσουν σ' ένα όρισμένο βαθμό τó πλεονέκτημα τών φθηνών εργατικών χεριών στις υπανάπτυκτες χώρες. Δ ε υ τ ε ρ ο, στα τελευταία χρόνια υποκαθιστούν οί άναπτυγμένες οικονομίες τις παραδοσιακές πρώτες ύλες με φθνότερα και ποιοτικά άνώτερα υποκατάστατα (π.χ. συνθετικές ύλες). Τ ρ ί τ ο, οί άνεπτυγμένες χώρες ειδικεύθηκαν περισσότερο στην παραγωγή γεωργικών προϊόντων με μεγάλη έλαστικότητα ζήτησεων σε σχέση με τó εισόδημα (π.χ. τυροκομικά προϊόντα, κρέας, αύγά κ.λ.π.). "Αν οί υπανάπτυκτες χώρες δέν άναδιαρθρώσουν ριζικά τήν παραγωγή τους στόν πρωτογενή τομέα (π.χ. με άναδασμό τής γής, με νέα όργάνωση τής παραγωγής και διαθέσεως τών προϊόντων, με νέες καλλιέργειες και βασικά έργα ύποδομής και με καινοτομίες στόν κοινωνικό χώρο. (πού διευκολύνουν τήν εφαρμογή νέας και άποδοτικότερης τεχνολογίας), τότε ή ένταξη τους στην τελωνειακή ένωση θά συνοδεύεται άπό άνεπανόρθωτες ζημίες.

5.3. Τελωνειακή ένωση μεταξύ τών υπαναπτύκτων χωρών

Άπό τήν μέχρι τώρα συζήτηση και άνάλυση προκύπτει τó εξής βασικό συμπέρασμα: όσο πιό όμοιες είναι οί συνθήκες έκκινήσεως τών χωρών άναφορικά με τή στάθμη τής τεχνολογικής ανάπτυξεως και τó βαθμό κινητικότητας τών παραγωγικών δυνάμεων, τόσο πιό συμμετρικά κατανέμονται μεταξύ τους τά κέρδη άπό τó έλεύθερο έμπόριο στό πλαίσιο τής τελωνειακής ένώσεως: αντίθετα, όσο πιό άνιση είναι ή έκκίνησή τους, τόσο μεγαλύτερα είναι τά κέρδη για τις περισσότερο άναπτυγμένες και τόσο μεγαλύτερες οί ζημίες για τις λιγότερο άναπτυγμένες.

Οί υπανάπτυκτες οικονομίες θά έπρεπε έπομένως να διαλέξουν για συνεταιίρους τους στην τελωνειακή ένωση χώρες με τó ίδιο περίπου άναπτυξιακό και τεχνολογικό επίπεδο, ή σε άρνητική διατύπωση, πρέπει να άποφεύγουν τήν ένταξη τους σε τελωνειακές ένώσεις, στις όποιες μέλη είναι και υπανάπτυκτες χώρες με συγκριτικά μεγάλο βαθμό ανάπτυξεως τών παραγωγικών δυνάμεων, εκτός βέβαια άν ή ένταξη τους συνοδεύεται άπό ευνοϊκούς προστατευτικούς όρους.

Είναι όμως οί τελωνειακές ένώσεις μεταξύ τών υπαναπτύκτων χωρών συμφέρουσες λύσεις; Η νεοκλαστική θεωρία θά έδινε άρνητική άπάντηση, γιατί (λόγω τής συμπληρωματικότητας των διαρθρώσεων παραγωγής τους) ή δημιουργία έμπορίου θά ήταν πολύ πιό άσήμαντη άπό τήν έκτροπή έμπορίου. Άλλά ή

θεωρία αυτή είναι ανεφάρμοστη στις υπανάπτυκτες χώρες, γιατί (μεταξύ άλλων) οι παραγωγικές τους δυνάμεις δεν έχουν το βαθμό ανάπτυξεως που προϋποθέτει ή θεωρία. Άρα, έτσι επιχειρηματολογούν πολλοί οικονομολόγοι, ο στόχος της τελωνειακής ενώσεως δεν πρέπει να είναι τόσο η δημιουργία εμπορίου μεταξύ των υπανάπτυκτων χωρών, όσο η ανάπτυξη των παραγωγικών τους δυνάμεων με τη στρατηγική της υποκατάστασεως των εισαγωγών τόσο στο βιομηχανικό όσο και στο τεχνολογικό τομέα. Η λογική του επιχειρήματος είναι η εξής: Η στενότητα της εγχώριας αγοράς επιτρέπει στις υπανάπτυκτες χώρες την υποκατάσταση σχετικά λίγων μόνο εισαγωγών ή εκβιομηχάνισή τους και επομένως ή ανάπτυξη των παραγωγικών τους δυνάμεων σταματούν πολύ νωρίς. Ήπειδή στα πρώτα στάδια της βιομηχανικής ανάπτυξεως ή δυνατότητα αύξησεως των βιομηχανικών εξαγωγών χωρίς την υποστήριξη της εγχώριας αγοράς είναι ανέφικτη, ή δημιουργία τελωνειακών ενώσεων άποτελει τή μόνη λύση για τή διερεύνηση της αγοράς και επομένως για τή συνέχιση της εκβιομηχανίσεώς τους.

Για τήν επιτυχία της στρατηγικής υποκαταστάσεως των εισαγωγών στα πλατύτερα πλαίσια της τελωνειακής ενώσεως απαραίτητη προϋπόθεση είναι ή εκπλήρωση δύο όρων.

Π ρ ώ τ ο, ή πολιτική της πιστής απομίμησης των προϊόντων που άκολουθοϋσαν στο παρελθόν, πρέπει να αντικατασταθεί από τήν ενεργό απομίμηση, από τή στρατηγική δηλ. της προσαρμογής των προϊόντων στις καταναλωτικές συνήθειες και στις τεχνολογικές ανάγκες των υπανάπτυκτων χωρών (μέθοδοι παραγωγής εντάσεως εργασίας).

Δ ε υ τ ε ρ ο, ή υποκατάσταση των εισαγωγών δεν πρέπει να αποβλέπει στην αύξηση του βαθμού αυτάρκειας της τελωνειακής ενώσεως, άλλ' αντίθετα να θεωρείται σαν μέσο για να άποκτήσουν οι χώρες μέλη τήν πείρα και τις γνώσεις εκείνες, που είναι απαραίτητες για εξαγωγές αγαθών στις υπόλοιπες χώρες εκτός της ενώσεως (υπάνάπτυκτες και αναπτυγμένες).

Το γεγονός όμως ότι ή έκτροπή εμπορίου, που αναγκαστικά λαμβάνει χώρα στα πλαίσια της στρατηγικής της υποκαταστάσεως των εισαγωγών, κρίνεται θετικά από τή σκοπιά της οικονομικής ανάπτυξεως, δεν σημαίνει ότι ή δημιουργία εμπορίου άποτελει άσήμαντο παράγοντα. Η δημιουργία εμπορίου πρέπει να είναι μεγαλύτερης εντάσεως άπ' ό,τι υποθέτει ή νεοκλασική θεωρία της τελωνειακής ολοκληρώσεως. Κατ' άρχή, τó εμπόριο ανάμεσα στις υπανάπτυκτες χώρες μέλη της ενώσεως πρέπει να είναι σημαντικότερο για τó λόγο, ότι οι έλαστικότητας ζήτησεως σε σχέση με τó εισόδημα έχουν στις υπανάπτυκτες χώρες μεγαλύτερες τιμές άπ' ό,τι στις αναπτυγμένες· μιá όρισμένη αύξηση στο κατά κεφαλή εισόδημα όλων των οικονομικών πρέπει επομένως να επιφέρει ψηλότερους ρυθμούς αύξησεως των εξαγωγών των υπανάπτυκτων χωρών προς τις άλλες υπανάπτυκτες χώρες άπ' ό,τι στις αναπτυγμένες. Πέρα άπ' αυτό με αυξανόμενο βιοτικό και τεχνολογικό επίπεδο τó ενδοκλαδικό εμπόριο (άλληλοεξαγωγές προϊόντων, που είναι ποιοτικά διαφοροποιημένα και προσαρμοσμένα

στις καταναλωτικές συνήθειες και τεχνολογικές ανάγκες των υπαναπτύκτων χωρών) αποκτᾶ και στις υπανάπτυκτες οικονομίες ὄλο και μεγαλύτερη σημασία.

6. Συμπεράσματα για τὴν οικονομικὴ πολιτικὴ τῆς Ἑλλάδος

Μὲ βάση τὴ μέχρι τώρα ἀνάλυση μποροῦν οἱ ἐναλλακτικὲς δυνατότητες τῆς οικονομικῆς πολιτικῆς τῆς Ἑλλάδας νὰ συνοψισθοῦν σύντομα καὶ κατὰ σειρά προτεραιότητας ὡς ἑξῆς :

Πρώτη στρατηγική : Ἡ Ἑλλάδα θὰ ἔπρεπε νὰ ἐπιδιώξει τὴ δημιουργία μιᾶς τελωνειακῆς ἐνώσεως στὸ χῶρο τῆς Μεσογείου. Λόγω τοῦ σχετικὰ μὲ τὶς ὑπόλοιπες μεσογειακὲς χῶρες ὑψηλοῦ ἀναπτυξιακοῦ ἐπιπέδου τῆς θὰ εὑρίσκετο σὲ ἐξαιρετικὰ εὐνοϊκὴ θέση ἰδιαίτερα ἂν στὸ μέλλον ἀκολουθοῦσε μιὰ ἐνεργὸ ἀπομίμηση τῶν καταναλωτικῶν ἀγαθῶν καὶ τῶν μέσων παραγωγῆς ποῦ πρωτοεμφανίζονται στὶς βιομηχανικὲς οικονομίες.

Δεύτερη στρατηγική : Ἄν ἡ λύση αὐτὴ γιὰ πολιτικούς καὶ ἄλλους λόγους δὲν ἐμφανίζονταν ἐφικτὴ, θὰ ἔπρεπε ἡ Ἑλλάδα νὰ ἀκολουθοῦσε μιὰ πολιτικὴ σταδιακῆς φιλελευθεροποιήσεως τοῦ ἐμπορίου τῆς τόσο μὲ τὶς υπανάπτυκτες ὅσο καὶ τὶς ἀναπτυγμένες οικονομίες. Στὴν πρώτη περίπτωση θὰ ἦταν ἀπαραίτητος (περισσότερο ἀπ' ὅ,τι στὸ παρελθόν) ὁ προσανατολισμὸς τῆς παραγωγῆς μας στὶς διαρθρώσεις ζητήσεως τόσο τῆς χώρας μας ὅσο καὶ τῶν υπανάπτυκτων. Ἡ φιλελευθεροποίηση ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ τοῦ ἐμπορίου μας μὲ τὶς βιομηχανικὰ ἀναπτυγμένες χῶρες ἔπρεπε νὰ περιλαμβάνει μόνο ἐκεῖνα τὰ προϊόντα, ποῦ ξεπέρασαν τὸ στάδιο τῆς νηπιακῆς ἡλικίας καὶ τοῦ ἀρχικοῦ πειραματισμοῦ.

Τρίτη στρατηγική : Ἡ ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας στὴν ΕΚ μὲ ὄρους. Χωρὶς ἀμφιβολία ὑπάρχουν σήμερα προϊόντα στὴν Ἑλλάδα, ποῦ μποροῦν ἄνετα νὰ ἀνταγωνισθοῦν σὲ τιμὴ καὶ ποιότητα τὰ προϊόντα τῆς κοινότητος. Εἶναι ὅμως ὀρθό, χάριν αὐτῶν τῶν λίγων σχετικὰ προϊόντων νὰ ἐνταχθεῖ ἡ Ἑλλάδα στὴν ΕΚ; Κατὰ τὴ γνώμη μας δὲν εἶναι. Ὅρθη θὰ ἦταν μιὰ πολιτικὴ, ποῦ ἀπέβλεπε σὲ μιὰ σταδιακὴ καὶ μερικὴ τελωνειακὴ ἔνωση : σταδιακὴ μὲ τὴν ἔννοια, ὅτι οἱ δασμοὶ καὶ τὰ ἄλλα προστατευτικὰ μέτρα γιὰ τὰ ἑλληνικὰ προϊόντα ἐλαττώνονται ἢ καταργοῦνται ἐντελῶς στὸ βαθμὸ, ποῦ γίνονται ἀνταγωνιστικά· μερικὴ τελωνειακὴ ἔνωση μὲ τὴν ἔννοια, ὅτι ἡ Ἑλλάδα διατηρεῖ τὸ δικαίωμα νὰ ἐφαρμόζει καὶ στὸ μέλλον (χωρὶς χρονικοὺς περιορισμούς) μιὰ προστατευτικὴ πολιτικὴ γιὰ τὰ ἀγαθὰ ποῦ σήμερα δὲν παράγονται στὴν Ἑλλάδα (ἢ πούθενά στὸν κόσμον), ἀλλὰ ἡ παραγωγή τους στὴν Ἑλλάδα θεωρεῖται ἀποφασιστικῆς σημασίας γιὰ τὴν σταθερὴ καὶ ἀνοδικὴ πορεία τῆς οικονομικῆς τῆς ἀναπτύξεως.

ΠΑΡΑΠΟΜΠΕΣ

1. S.G. Triantis, Common Market and Economic Development. The EEC and Greece, Center of Planning and Economic Research, Tom. 14, Athens 1965.
2. B. Ohlin, Interregional and International Trade. Cambridge 1933.
3. P.A. Samuelson, International Trade and the Equilization of Factor Prices, Economic Journal, Tom 58 (1948).
4. H.W. Singer, The Distribution of Gains between Investing and Borrowing Countries, American Economic Review, PP. Tom. 40 (1950).
5. R. Prebisch, Commercial Policy in Underdeveloped Countries, American Economic Review, PP, Tom. 49 (1959)
6. G. Myrdal, An International Economy. Problems and Prospects, New York 1956.
7. Βλ. B. Hürni, Die neue internationale Wirtschaftsordnung : Forderungen der Entwicklungsländer, Aussenwirtschaft, Segt. 1975 s. 272.
8. Βλ. J. Bhagwati, Immiserizing Growth : A Geometrical Note. Review of Economic Studies. Tom. 25 (1958)
9. Βλ. J. Strachey, The End of Empire, London 1959, s. 52.
10. J.A. Schumpeter, Kapitalismus, Sozialismus and Demokratie, 4n ekdosis, München 1975, s. 140.
11. Βλ. p.x. S. Kuznets, Economic Change, London 1954, s. 253 e.
12. Βλ. St. B. Linder, An Essay on Trade and Transformation. New York London 1961, s. 94
13. Βλ. Hesse, The Significance of the Pure Theory of International Trade for Explaining Foreign Trade in the Post War, Period, The German Economic Review. Tom. 6 (1969).